

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Komparace formování moderního státu ve Francii
a Anglii**

Veronika Husáková

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

**Komparace formování moderního státu ve Francii
a Anglii**

Veronika Husáková

Vedoucí práce:

Mgr. Ľubomír Lupták, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2015

.....

Děkuji Mgr. Ľubomíru Luptákovi, Ph.D. za odbornou pomoc, rady a čas, které mi během psaní mé bakalářské práce věnoval.

Obsah

1	Úvod	6
2	Základní charakteristika moderního státu a jeho vývoj	9
	2.1 Vývoj moderního státu	9
	2.2 Teorie Charlese Tillyho	12
	2.3 Teorie Barryho Buzana a Richarda Littlea	13
3	Vliv environmentálních faktorů a stoleté války na vznik moderního státu	16
	3.1 Vliv environmentálních faktorů na vznik moderního státu	17
	3.2 Vliv stoleté války na formování Francie a Anglie	21
	3.2.1 První etapa stoleté války	22
	3.2.2 Druhá etapa stoleté války	23
	3.2.3 Třetí etapa stoleté války	24
4	Historický kontext formování francouzského království	26
	4.1 Feudální systém a režim lenních vztahů ve Francii	26
	4.2 Dopad stoleté války na společnost	27
	4.3 Vliv environmentálních faktorů na historický vývoj Francie	29
	4.4 Přejít Francie ze středověku do moderní doby	30
	4.5 Politický vývoj Francie	31
5	Historický kontext formování Anglie	34
	5.1 Feudální systém a vývoj politické moci v Anglii	34
	5.2 Anglie a stoletá válka	37
	5.3 Vliv environmentálních faktorů na historický vývoj Anglie	38
6	Závěr	40
7	Seznam použité literatury a pramenů	44
8	Resumé	46

1 Úvod

Formování a vznik moderního státu představuje notoricky těžko uchopitelný a společensky závažný problém, jenž je předmětem nezanedbatelné a dlouhodobé badatelské pozornosti. Těžká uchopitelnost je způsobená různorodostí lokálních forem vládnutí, o nichž se v této souvislosti hovoří, nejasnými teoretickými kritérii určujícími, co to vlastně moderní stát je, a problematickými možnostmi zachycení dlouhodobého a kontradiktorního vývoje politických, sociokulturních a ekonomických struktur. Podle Sørensenů můžeme zkoumat formování států z různých pohledů, je ale potřeba vztáhnout základní prvky moderní státnosti k přesně daným historickým událostem, nejen kvůli objasnění jejich původu, ale i kvůli vysvětlení jejich vývoje a následných změn v čase (Sørensen 2005: 91–92). V úvodu práce se proto budu věnovat základním charakteristikám moderního státu na základě probíhajících teoretických diskusí. Tyto charakteristiky pak budou tvořit základní rámec komparace formování moderního státu ve dvou kontextech – Francii a Anglii. V úvodu se tedy pokusím přiblížit nejen vznik moderního státu a jeho charakteristiky, ale vymežit i to, co je to feudální systém, který je pro naše zkoumání důležitý, protože se z něj následně vyvinul moderní stát.

Hlavním cílem práce je, na základě již výše zmíněného předpokladu odlišnosti lokálních forem moderního státu, zodpovězení výzkumné otázky, jak se lišil proces vzniku moderního státu v Anglii a Francii, jeho formování i samotný výsledek, a jak k těmto odlišnostem přispěly vybrané faktory. Barry Buzan a Richard Little, jejichž teorii se budu později ještě věnovat, rozčleňují několik sektorů analýzy – vojenský, politický, ekonomický, sociokulturní a environmentální (Buzan – Little 2000: 73). Já jsem se ve své analýze rozhodla primárně soustředit na procesy probíhající v ekonomickém a politickém sektoru, a to v období od 13. do 15. století. Důraz položím na jejich vzájemnou propojenost a na způsoby, kterými se sféry ekonomiky a vládnutí vzájemně ovlivňovaly, a z nichž vzešla transformace z feudálních na moderní formy. Již zmínění autoři, tedy Buzan s Littlem, rozčleňují systém i na úrovni analýzy –

system, subsystemy, jednotky, podjednotky, jednotlivci (Buzan – Little 2000: 69). V mé práci se zaměřím především na jednotky (státy) – Francii a Anglii.

Jelikož vznik moderních států neovlivnily pouze ekonomické a politické faktory, ale například i některé environmentální procesy, jež probíhaly v Evropě ve sledovaném období, měly silný dopad na charakter ekonomických a politických vztahů, a proto i tato analýza bude ukotvena v tomto předpokladu. Z environmentálních faktorů, které tento vývoj ovlivnily, bych chtěla vyzdvihnout zejména pandemii Černé smrti¹ a morové rány všeobecně či konec středověkého klimatického optima. Morové rány měly na svědomí mnoho lidských životů a značně zredukovaly počet obyvatel v Evropě. Například v letech 1347 až 1350 podlehl moru zhruba třetina obyvatel Evropy, kdežto na následky druhé světové války zahynulo „pouze“ asi pět procent Evropanů. Černá smrt tedy změnila Evropu pozdního středověku přinejmenším tak, jako světové války zformovaly dějiny moderní doby (Bergdolt 2002: 10). Mor se stal s jistou nadsázkou první středověkou demokratickou institucí, protože zabíjel všechny bez ohledu na pohlaví, vzdělání, společenské postavení, ani nedělal rozdíly mezi chudými či bohatými. Dalším významným milníkem k určování směřování Evropy byl konec klimatického optima, které probíhalo mezi 10. a 13. stoletím, a bylo význačné všeobecně zvýšenou teplotou a příznivými podmínkami pro pěstování plodin. Tyto faktory vedly až k dvojnásobnému nárůstu populace až do roku 1250, ta poté začala až do roku 1500 opět klesat na relativně původní hodnoty, přičemž vrcholu z roku 1250 dosáhla až v polovině 17. století (Lupták 2013/2014).

Konkrétní transformace, které nastaly ve sledovaných kontextech v daném období v důsledku environmentálních faktorů, však také nemožno izolovat od procesů odehrávajících se ve vojenském sektoru (stoletá válka, její průběh a dopady). Stoletá válka je důležitou kapitolou v dějinách nejen pro Francii, ale i pro Anglii, protože mapuje nejen jejich

¹ Termín se od 17. století používá pro označení moru z let 1348–1350.

vzájemný vztah ve sledovaném období, ale od toho i odvozené dění uvnitř státu, a tudíž je nezbytné se jí věnovat v této práci. Stoletá válka a zmiňované environmentální faktory budou proto představovat základní rámec pro organizaci empirických dat týkajících se politických a ekonomických procesů a jejich vztahu k formování moderního státu.

K napsání práce jsem nepoužila pouze tuzemské autory, ale zaměřila jsem se i na díla zahraničních autorů. K charakteristice feudální společnosti a moderního státu jsem využila například díla Marca Blocha či Georga Sørensen. Pro přiblížení tématu moderního státu v rámci mezinárodních vztahů jsem čerpala především z díla Barryho Buzana a Richarda Littlea *International Systems in World History: Remaking the Study of International Relations*. Informace k pasážím, týkajících se historických událostí, jsem čerpala především z děl Andrého Mauroise. K nastínění environmentálních proměn ve zkoumaném období jsem využila děl Briana Fagana nebo Klause Bergdolta.

2 Základní charakteristika moderního státu a jeho vývoj

Stát je sám o sobě institucí či souborem institucí, které se určitým způsobem zabývají vynucováním pořádku, ale není základem všech společností. Můžeme z toho tedy vyvodit, že otázka nacionalismu nevzniká u nestátních společností. Neexistuje-li tedy fakticky stát, nemůžeme pokládat otázku, zda jeho hranice odpovídají hranicím národa. Reálně jsou národy (stejně tak jako státy) pouhou nahodilostí, nikoliv všeobecnou nutností. Můžeme tedy říci, že národy ani státy neexistují ve všech dobách a za všech okolností. Musíme vzít v potaz také to, že národy a státy nejsou identickou nahodilostí. Nacionalismus ale konstatuje, že byly určeny pro sebe navzájem – jeden bez druhého je neúplný a vytváří tragédii. Ale ještě předtím, než pro sebe mohly být předurčeny, se musel každý z nich objevit, a jejich objevení bylo nezávislé a nevynucené. Je jisté, že se stát objevil bez pomoci národa, a že se některé národy objevily bez požehnání vlastním státem. Spornou otázkou ale zůstává, zda sama normativní myšlenka národa v jeho moderním pojetí nepředpokládá dřívější existenci státu. Z probíhajících diskuzí můžeme vyvodit, že člověk dělá národy, tudíž jsou národy plody lidských přesvědčení, loajality, a solidarity (Gellner 1993: 15–18).

2.1 Vývoj moderního státu

Přestože se moderní stát zrodil v Evropě, tak o složení středověké Evropy nemůžeme hovořit jako o státech v dnešním slova smyslu, nejednalo se totiž o politické útvary, které by zahrnovaly všechny obyvatele žijící na určitém území. Státy jsou v evropských dějinách poměrně novým jevem. Vzdělaní Evropané 19. století je považovali za něco, co vzniklo na základě lidského principu organizace. Byli přesvědčení o existenci stabilních feudálních států, v jejichž čele byli králové, pod nimi šlechta, následovaná měšťany a nejnižší na žebříčku byli sedláci. Dnes si již uvědomujeme, že struktury středověkých společenství byly mnohem složitější a proměnlivější. Až do vrcholného středověku nemůžeme hovořit o královské vládě nad zemí a lidem, a tím

pádem ani o státech, protože král měl přímou politickou vazbu pouze k malému množství lidí. Jeho moc se odvíjela od pozemkového vlastnictví a na základě toho byl pozemkovými vlastníky uznáván jako nejmocnější z nich, jemuž byli ochotni se podřídít (Schulze 2003: 14). Od toho se odvíjely i smluvně zajišťované vztahy, kdy se manskou přísahou stal leník člověkem jiného člověka, tedy např. vazalem svého lenního pána. Leník se zavázal poslušností svému lennímu pánovi, který mu na oplátku poskytl ochranu. Aristokraté svou přísahou slibovali králi loajalitu, stejně tak rytíři svému vévodovi či hraběti atd. Na nejnižší úrovni se zemědělci starali o půdu majitele panství, a tím se na ní stali závislími, protože byla jejich živobytím. Šlechtic byl podřízen králi, ale ten na něm byl svým způsobem závislý kvůli otázce vojenské moci, protože králova armáda byla složena z ozbrojených sil vazalů. Od 11. do 17. století, především v letech 1550 až 1650, docházelo k posílení moci králů. Vladařova posílená pozice vytvořila politický rámec pro vznik moderního státu (Sørensen 2005: 93). Dle Blocha můžeme říci, že se jedná o jedno z nejsilnějších pout, které můžeme ve feudální éře najít. Takové pouto trvalo tak dlouho, jako životy obou zúčastněných – nebylo tedy dědičné, jakmile jeden z nich zemřel, vazba sama od sebe zanikla (Bloch 2010: 161–163). Tímto způsobem vznikal složitý systém právních vztahů, protože vazal mohl přijmout léno od více pánů. Středověká Evropa tak neznala státy, jejichž základem bylo určité území, ale personální svazky. Státy, jak je známe dnes, jsou zakládány natrvalo a pevně spojeny existencí příslušných institucí, kdežto středověký osobní svazek byl pouze dočasný – končil smrtí lenního pána či vazala (Schulze 2003: 15).

Moderní evropský stát se vyvinul z osobního svazku a jednalo se o proces, který se uskutečňoval po celá staletí, a to po těžko identifikovatelných malých krůčcích. Manství ztratilo svůj osobní charakter a stalo se věcí, kterou lenní páni chtěli v průběhu vrcholného středověku získat zpět do svých rukou, připojit ji ke svým vlastním statkům a obnovit svou svrchovanou moc. Leníci zase chtěli získat svá léna natrvalo do svého vlastnictví a učinit je dědičnými. To mělo za následek vznik dvou

forem vlastnictví jako politické moci. Z původního lenního svazku se tak vyvinul stavovský stát: panovník a leníci si rozdělili moc nad veškerými statky i půdou (Schulze 2003: 15–16).

Moderní evropský stát zpočátku nepřipustil koncentraci státní moci v jedné ruce z několika důvodů – jedním z nich je oddělení profánní a sakrální moci. V průběhu 12. a 13. století se však papežům podařilo dosáhnout svrchovanosti nad římskou církví a omezit tak roli císařů a králů na jejich světském panování. Následně ale byli papežové pokořeni korunami Francie a Anglie, které nehodlaly trpět papežské právo veta ve světských záležitostech. Kromě oddělení státu a církve byl dalším důvodem státní dualismus – rozdělení moci mezi vladaře a šlechtu, které vydrželo po celý pozdní středověk, kdy panovníci upevňovali svou moc a prostřednictvím úřednictva uplatňovali soudní pravomoci, tím naplňovali předpoklady ke vzniku moderního státu. Přímá vláda nad zemí narážela na moc pozemkové aristokracie a její vlastní soudní kompetence. Zeměpánům se nepodařilo překonat bariéru, která z lenního systému vzešla a následně se proměnila ve stavovskou organizační strukturu. Koruna nestačila krýt vysoké náklady na správu země a financovat vojsko pouze z vlastních královských zdrojů. Protože velké armády vyžadují vysoké investice a dobrou organizaci, musely být vybírány daně, k jejichž výběru dávali svolení právě pozemkoví vlastníci (Schulze 2003: 25–28). Zdaňování se týkalo především velkostatkářů a buržoazie. Panovníci akumulovali kapitál za účelem vytvoření moderního státu a pokračovali ve vytváření nového monetárního a právního řádu, přičemž vytvořili i rámec pro směnu zboží. Tento vývoj otevřel možnosti pro rozvoj kapitalismu, dále vedl k rozvoji byrokratické organizace, jak v oblasti vojenství, tak i v oblasti finančních či právních institucí. Jednalo se o ranou formu moderního státu, kdy centralizovaná vláda přinesla monopolizaci prostředků násilí, což mělo za následek potlačení existence soukromých armád. Výsledkem úpadku soukromé moci bylo vytvoření území, na kterém si stát mohl nárokovat monopol k legitimnímu užití fyzické moci za účelem vynucení pořádku (Sørensen 2005: 93–94). Můžeme říci, že se Sørensenovou myšlenkou se ztotožňuje i Weber, který říká, že moderní

stát je ústavně organizované panství, které se na svém území snaží monopolizovat legitimní užití fyzického násilí, jakožto prostředku panství (Weber 1929: 28). Monopolizace násilí v rámci určitého teritoria, ale není určujícím charakteristickým znakem státu jako takového (Thomson 1994: 15).

2.2 Teorie Charlese Tillyho

Považuji za nezbytné zmínit teorii Charlese Tillyho, který klade, jak již plyne z názvu jeho díla *Coercion, Capital, and European States: AD 990-1990*, důraz na kapitál a nátlakové prostředky. Oba tyto aspekty měly svůj podíl na utváření moderního státu, protože jsou nedílnou součástí stoleté války, která velkou měrou ovlivnila dění v Evropě.

Kapitál, který byl kumulován ve středověku, se odvíjel zejména od zemědělství a jeho následné směny s jinými městy, což mělo za následek vytváření hustých a odlišných společností na daných územích, které mezi sebou vytvořily různá spojení. Když se kapitál soustřeďuje v určitém území, obvykle to má za následek růst města a prosperitu daného teritoria. Je tedy logické, že v centrech, kde se koncentruje kapitál, bude vyšší i městská populace, která se kolem kapitálu soustřeďuje. Z toho následně plyne, že města vytvářejí regionální ekonomiky v oblasti zemědělství a obchodu (někdy i výroby), které mezi sebou úzce spolupracují. Proto tam, kde se akumuluje a koncentruje kapitál, rovněž dochází k městskému růstu. Měli bychom ale rozlišovat mezi městskými systémy a systémy států. Evropské systémy měst reprezentovaly měnicí se vztahy mezi koncentrací kapitálu, kdežto systémy států zobrazovaly vztahy mezi koncentrací nátlaku. Evropská města tvořila volnou obchodní a průmyslovou hierarchii, která se obvykle shlukovala kolem silného hegemonního centra, jemuž hegemón jasně dominoval. Zjednodušeně můžeme říci, že například Amsterdam, Antverpy, Benátky, Janov, či Londýn se držely na vrcholu evropského systému měst od 14. století až do 20. století (Tilly 1990: 17–18; 47).

Kolem roku 1490 se Evropa začala konsolidovat do územně odlišných celků organizovaných kolem stálých vojenských zařízení,

protože právě vojenská převaha dávala větším státům lepší šanci na přežití. V té době se armáda skládala převážně z žoldáků, což bylo finančně náročné pro královskou pokladnu. Větší státy, města, cechy či kostely si nadále zachovávaly své rozsáhlé pravomoci v oblasti samosprávy, vojenské správy nebo správy týkající se fiskálních či soudních záležitostí. Městské a státní systémy se šířily nerovnoměrně po celé Evropě. Jejich přítomnost či nepřítomnost měla za následek hluboké rozdíly v regionálním společenském životě a také ovlivnila následné tvarování státního útvaru. S rostoucím obchodem, který probíhal ve formě zapojení venkova do ekonomické situace města, se panovníkům nabídla možnost navýšit své zisky na daních, ať už prostřednictvím cel či skrze spotřební daně. To následně umožnilo monarchům rozšířit svou moc z města na venkov a rozšířit tak celkově své spektrum moci, nehledě na to, že díky zapojení venkova se panovníkovi dostávalo většího množství vojáků, kteří byli většinou nevolníky právě venkovských pánů (Tilly 1990: 46–49). Jelikož se v části této práci zaměřuji na ekonomiku a vládnutí v kontextu stoleté války, myslím si, že teorie Charlese Tillyho je na místě.

2.3 Teorie Barryho Buzana a Richarda Littlea

Další důležitá teorie pochází od Barryho Buzana a Richarda Littlea, kteří definují, jak jsem již zmínila v úvodu této práce, pět sektorů analýzy – vojenský, politický, ekonomický, sociokulturní a environmentální. Tyto sektory společně tvoří jeden z pilířů jejich teorie mezinárodních systémů, podobně jako další Buzanem spolutvořené subsystémové či jednotkové analytické rámce soustřeďující se obvykle na sféru bezpečnosti. V této podkapitole se je tedy pokusím blíže přiblížit a vyzdvihnout jejich relevanci pro tuto práci.

Vojenský sektor klade důraz především na nátlak a schopnost aktérů bojovat mezi sebou. Obvykle se zaměřuje na dvě úrovně – útočné a obranné schopnosti aktérů a jejich vnímání jinými aktéry v mezinárodním systému. Zjednodušeně můžeme říci, že se orientuje na zbrojení a následný konflikt. Politický sektor se týká vztahů mezi orgány, vládního statusu, organizační stability států či ideologií, které jim dávají

legitimitu. Otázkou ale je, zda aktéři chápou jiné jednotky jako sobě rovné nebo jsou vztahy hierarchické. Politický sektor může být interpretován více realisticky, státo-centricky ve smyslu vlády nebo ve volnějším, liberálním smyslu, kdy je správa, včetně pravidel, norem a institucí nad úrovní státu. Někdo by se možná přiklonil k tomu, aby byl právní sektor odlišen od politického. Politický sektor se tedy věnuje zejména diplomacii, politickým režimům a politickým organizacím. Ekonomický sektor se nespécializuje jen na vztahy obchodu, výroby a financí, ale zajímá se i o to, jak aktéři získávají své zdroje financí, které jsou nezbytné pro udržení blahobytu a politické moci. V historii se většina ekonomické interakce odvíjela od obchodu. Společenský či sociokulturní sektor se soustředí na sociální a kulturní vztahy. Zajímá se hlavně o kolektivní identitu a její udržitelnost v souvislosti s podmínkami evoluce, tradičními vzory jazyka, kultury, náboženství, národní identity a zvyků. Interakce v tomto odvětví spočívá na přenosu myšlenek mezi národy a civilizacemi. Tyto myšlenky mohou zahrnovat témata týkající se technologie, politiky či náboženství atd. Environmentální sektor se týká vztahu mezi lidskou aktivitou a životním prostředím, na kterém jsou lidské potřeby závislé. Tento vztah je vzájemný, jelikož člověk určitým způsobem zasahuje do prostředí, ale samotné prostředí má na člověka také vliv. Nejtradičnější interakcí mezi člověkem a životním prostředím je přenos nemocí, ale od dob evropských objevitelských plaveb do této sekce můžeme zařadit i mezikontinentální přesuny zvířat, rostlin a lidí (Buzan – Little 2000: 73–74).

Na tomto místě by bylo smysluplné zaměřit se i na Buzanův mezinárodní systém rozdělený na úrovně analýzy, který je stejně jako sektory členěn do pěti částí – systémy, subsystemy, jednotky, podjednotky a jednotlivci.

Systémy představují mezinárodní systémy, ve kterém se střetávají největší vzájemně se ovlivňující nezávislé jednotky, nad kterými již není žádná jiná úroveň systému. V dnešní době to zahrnuje celou planetu, ale v dřívějších dobách se některé systémy odpojily a existovalo několik mezinárodních systémů současně. Subsystemy, což znamená skupiny jednotek v mezinárodním systému, lze odlišit od celého systému podle

konkrétní povahy jejich interakce či vzájemné závislosti. Subsystémy mohou být regionální povahy a působit přímo v daném regionu (např. ASEAN²) nebo mohou být univerzální, přičemž působí bez ohledu na region (např. OPEC³). Jednotky jsou subjekty složené z podskupin, komunit, organizací a mnoha jednotlivců, které jsou soudržné (schopné učinit hromadné rozhodnutí) a dostatečně nezávislé, abychom je mohli odlišit od ostatních. Jednotkami tak mohou být státy, národy či nadnárodní firmy. Podjednotky znamenají organizované skupiny jednotlivců v rámci jednotek, které jsou schopné (nebo se snaží) ovlivnit chování jednotek (např. byrokracie, lobbistické skupiny). Jednotlivci představují nejnižší stupeň analýzy a často to se stávají předmětem analýzy v sociálních vědách (Buzan – Little 2000: 69).

Já se soustředím, jak již plyne z názvu mé práce, na analýzu na úrovni jednotek, specificky na pozdně středověkou a raně novověkou Anglii a Francii. Komparuji tyto dva státy, protože se ve zkoumaném období jejich historie značně prolíná (viz stoletá válka), a tudíž se tak jednotky vzájemně podílely na svém vývoji. Z hlediska analýzy sektorů jsem se zaměřila na environmentální sektor, neboť např. morové rány ovlivnily následné směřování států a jejich ekonomiku a politický vývoj, čímž se dostáváme k sektoru ekonomickému a politickému. Nemohla jsem ale opomenout ani vojenský sektor, právě kvůli již zmíněné stoleté válce, kterou jsou označována léta soupeření mezi Anglií a Francií.

² Association of Southeast Asian Nations (Sdružení národů jihovýchodní Asie)

³ Organization of the Petroleum Exporting Countries (Organizace zemí vyvážejících ropu)

3 Vliv environmentálních faktorů a stoleté války na vznik moderního státu

Environmentální sektor je velmi komplikovaný, protože pramení z velkého množství relevantních témat. Mezi tyto témata patří například téma narušení ekosystémů, které zahrnuje změnu klimatu, odlesňování atd. Dalším tématem jsou populační problémy zahrnující nárůst obyvatelstva a spotřebu, která přesahuje kapacity planety Země, patří sem ale i různé epidemie či míra gramotnosti. Další problémy mohou být potravinové, jež se zaobírají hladomory či chudobou. Do témat, týkajících se environmentálního sektoru, můžeme zařadit i občanské spory, které se týkají poškození životního prostředí v důsledku válečných konfliktů (Buzan – Wæver – Wilde 2005: 91). Za nejdůležitější milníky týkající se této analýzy, které se odehrály ve zkoumaném období v environmentálním sektoru, považuji epidemii moru a konec klimatického optima.

Ve vojenském sektoru i nadále zůstává nejvýznamnějším referenčním objektem stát. Důvodem je, že státy obecně disponují rozsáhlejšími vojenskými prostředky než jakýkoliv jiný aktér. Přičemž základem moderního státu je idea suverenity, tedy nárok vládnout určitému území a jeho obyvatelstvu. V průběhu dějin se právo vládnout ustanovilo na základě schopnosti prosadit se a uhájit nárok proti ozbrojené opozici vně i uvnitř určitého území. Evropský či vestfálský stát se mohl konsolidovat díky postupnému odzbrojení obyvatelstva a následnému vykročení k ideálu, který poukazuje na to, že stát je jediným legitimním vykonavatelem síly ve společnosti (Buzan – Wæver – Wilde 2005: 61–63). Moderní stát se utvářel nejen v období míru, ale i v období válek, a proto je na místě zmínit i stoletou válku, která se týká obou zkoumaných jednotek systému, tedy Francie a Anglie, a jejich historického vývoje.

V této kapitole se zaměříme obecně na to, jak mor, změna klimatu a stoletá válka ovlivnily Evropu. Francii a Anglii se budeme samostatně

věnovat v nadcházející kapitole, kde si přiblížíme, jak tyto faktory ovlivnily zmíněné státy.

3.1 Vliv environmentálních faktorů na vznik moderního státu

Od 11. století zaznamenala zemědělská výroba značný pokrok, nejenže se začalo užívat koní, kteří byli zapřaženi do chomoutu, čímž byla zvýšena jejich síla, ale zlepšily se i metody, jak obdělávat půdu. Rozšiřovaly se obdělávané plochy a rostly tak i jejich výnosy. Jak tedy vysvětlit hladomor, který Evropu postihl v letech 1315 až 1317? Dotýkáme se zde složitých vztahů mezi klimatem a živými organismy, které jsou často rozporuplné. Někdy může být klimatická změna důležitá, ale nemusí být rozhodující, na druhou stranu někdy může krátkodobý výkyv způsobit katastrofu. Z hlediska klimatu mají výchozí podmínky obrovský význam. Na jaře roku 1315 byly silné deště, které ztěžovaly nebo dokonce znemožňovaly orbu. Léto bylo bohaté na vláhu, takže velké množství obilí shnilo. Podzimní bouřky završily nepřízeň počasí, když zatopily vinice. Můžeme tedy konstatovat, že od roku 1310 se celkově klima zhoršovalo. Kvůli špatné úrodě lidé začali trpět hladem. Kolem roku 1315 se v Evropě zvýšil počet obyvatel rychleji, než vzrostla zemědělská výroba, a proto byli ti nejchudší lidé nuceni hledat obživu v lese v podobě kořínků, rostlin a jiných plodin, protože jejich skrovné rodinné zásoby jim příliš dlouho nevydržely. Obyvatelstvo brzy oslabila nedostatečná a špatná výživa. Následující roky bylo počasí také nepříznivé, a proto lidé snědli poslední zrní a tažná zvířata, aby se zachránili od smrti. Smrt nezapříčinil vždy jen hlad, v některých případech docházelo i ke kanibalismu, ale především byli lidé postiženi různými nemocemi, zejména onemocněními dýchacích cest. V Evropě se mrtví počítali na miliony, kdy se počet obyvatel snížil o 10–15 %. Přestože jaro roku 1318 vypadalo příznivěji, bylo již pozdě, protože lidé i dobytek byli vyčerpáni a byl nedostatek osiva. Až v roce 1325 začal počet obyvatel opět stoupat, ale následné klimatické výkyvy přinesly další tragédie, které ale měly méně rozsáhlé následky. Velká nouze nastala roku 1332 a další probíhala v letech 1335 až 1338, která byla zároveň předzvěstí černého

moru, jenž postihl Evropu v letech 1348 až 1350. Nemůžeme tedy připisovat dramatickou situaci evropské populace pouze klimatu (Acot 2005: 105–107). Klimatické optimum mělo také za následek nárůst míry populace, jež se soustřeďovala do měst. V této době ovšem nebyl kladen velký důraz na hygienu, což bylo doprovázeno zvýšeným rizikem pandemie, které napomáhala i interakce na dlouhé vzdálenosti – rozvoj obchodu usnadňoval migraci patogenů šířících mor.

Černá smrt se do Evropy dostala pravděpodobně po Hedvábné cestě z dnešního Mongolska, odtud na Krym, přes Řecko do střední a západní Evropy a měla za následek ztrátu velkého množství životů. Mor byl šířen především obchodem, jehož součástí je i mobilita lidí a zvířat. Mnoho cestovatelů ho líčilo se značnou dávkou fantazie. Říkali, že z nebe padaly ohnivé koule, které spalovaly pole i statky. Také se vyprávělo, že vydávaly strašlivý kouř, a ten, kdo jej spatřil, na místě zemřel (Bergdolt 2002: 29–31). V dnešní době víme, že si lidé tímto způsobem chtěli vysvětlit příčiny moru. Stejně tak jako mor považovali za boží trest či obviňovali Židy z toho, že otrávil studny. Fakticky se ale mor do Evropy dostal nejspíše na lodích janovských kupců, kteří blechy s jejich hostiteli dovezli do Konstantinopole, Itálie a Marseille, přičemž v prvním náporu nemoci zemřelo nejméně 35 % obyvatel Janova. Odtud se černá smrt šířila ve vlnách po západní Evropě. V pařížské oblasti se počet obyvatel mezi roky 1328 a 1470 snížil alespoň o dvě třetiny. Podle jednoho odhadu byla populační ztráta Francie nejméně 42 % obyvatel. Do Británie se mor dostal několika přístavy, například v Bristolu pronikl na břeh v roce 1348, kdy téměř všichni obyvatelé města zahynuli (Fagan 2007: 116).

Dnes je zřejmé, že hlavními přenašeči moru byli drobní hlodavci (zejména krysy), kteří byli infikováni kousnutím blechy krysí neboli blechy morové. Kousne-li blecha potkana, tak se mor vyskytuje v nepravidelných intervalech, aniž by se vyvinul ve skutečnou epidemii. Ovšem infikuje-li se krysa, dostane se přenašeč hojně do lidských sídlišť, obydlí atd. Jelikož je blecha krysí patogenní i pro člověka vzniká tím pro obyvatelstvo nebezpečí, které může vyústit v epidemii. Bacil moru přenáší i blecha lidská, tudíž při zvýšeném nakažení obyvatelstva může docházet i

k infekčnímu přenosu moru z člověka na člověka, což má za následek zvýšení úmrtnosti. K nákaze bacilem moru nedocházelo pouze bleším kousnutím, ale i nosohltanem. Jsou tedy známy dvě cesty nákazy – kůží a plícemi. Kožní infekce většinou vedla k dýmějovému neboli bubonickému moru, ve výsledku byl ale dýmějový i plicní mor pouze různými formami průběhu jedné a té samé nemoci. Již v roce 1365 Guy de Chaulic, osobní lékař tří papežů a francouzského krále, na základě empirických zkušeností rozlišil mor plicní a dýmějový. První z forem, na jejíž následky se umíralo do tří dnů, trvala dva měsíce a projevovala se horečkami a vykašláváním krve. Druhá forma, na kterou se umíralo za pět dnů, trvala dlouhý čas a byla doprovázena horečkami a pupínky, které se vytvářely na kůži. Nemoc v každém případě nemusela probíhat stejně, bylo i pár jedinců, kterým se ji podařilo přežít (Bergdolt 2002: 16–18).

Mor měl značný vliv i na hospodářský vývoj kontinentu, přičemž rok 1348 signalizoval začátek ekonomické krize, která trvala až do 15. století. Nemůžeme však říci, že krize, které v tomto období probíhaly, byly pouze následkem moru, můžeme ale říci, že mor jejich vygradování uspil. Zpočátku tento vývoj nikoho netrápil, protože každému vzrostl kapitál z důvodu dědictví či z důvodu lepšího pracovního místa, kterých se kvůli moru mnoho uvolnilo. Kvůli přesunům majetku ale docházelo i k velkým sociálním změnám, kdy započal vzestup středního stavu (především cechů), zatímco starý patriciát skoro ztratil svou rozhodující mocenskou pozici. Cechy ovládaný střední stav, který kontroloval zasedání rady, se k cizincům a menšinám choval netolerantněji než dříve kupecká vrstva. Cechy nabyly většího významu, a proto požadovaly i politická práva, což mělo za následek, že se z řemeslníků stalo společensky nejmocnější uskupení. Sociální rozdíly mezi městem a venkovem se po roce 1350 projevovaly i v rozdílných mzdách řemeslníků a zemědělských dělníků, kteří se proto snažili najít si nové povolání. Řemeslníci nemohli rozvíjet své řemeslo, takže přecházeli na výrobu jiných produktů a tím tak byla narušena cechová hierarchie. Příliv do městských profesí přinutil cechy ke změnám přijímacích podmínek – prodloužení učebních a tovaryšských let, zavedení zkušební doby. Tento krok cechy učinily, protože se obávaly

proletariátu, jenž popíral monopol cechovních mistrů, jelikož pracoval za nižší mzdu. (Bergdolt 2002: 158–166).

Černá smrt po sobě také zanechala nepravidelné epidemie, které se vyskytovaly téměř každé desetiletí zejména ve městech plných lidí. Proti epidemiím nebylo pomoci, a proto se lidé obraceli na víru a modlili se. Němečtí kajícíci se zase mrskali po zádech důtkami pobitými železem a zpívali nábožné písně. Účelem tohoto pokání bylo zastavení úmrtnosti, protože v té době zemřela minimálně třetina všech lidí. Teprve až v 17. a 18. století se rozšířily při karanténě racionální postupy jako dezinfekce a izolace (Fagan 2007: 117).

Thomas Malthus přišel s teorií přelidnění, která operuje s myšlenkou, že dochází k rychlejšímu nárůstu obyvatelstva než zdrojů. Na základě neomalthusiánské⁴ ekonomiky pak revizionističtí historici argumentují tím, že Černá smrt byla nezbytnou součástí dějin, protože pomohla Evropě od přelidnění. Od 9. století, kdy na evropském kontinentu žilo v roztroušeném osídlení téměř 30 milionů lidí, začal počet obyvatel velmi rychle stoupat až na vysokých 80 milionů na počátku 14. století. Z tohoto pohledu tedy nebyla ničím nečekaným, ale pouze nevyhnutelným důsledkem nárůstu středověké populace, která byla tak vysoká, že jí nebylo možné kvůli nedostatku zdrojů uživit. Postrevizionističtí historici zase označují Černou smrt jako předěl v historii pozdního středověku. Nezobrazují středověký lid jako bezmocné pěšáky, již jsou v zajetí ekonomických sil, které jsou mimo jejich kontrolu, ale poukazují na to, že i ve středověku měli lidé moc nad svým osudem, ať už v dobrém či špatném smyslu. Lidé tuto moc reprezentovali například ve svých rozhodnutích množit se právě v reakci na vysokou úmrtnost v následku morových ran. Někteří historici nyní nahlízejí na Černou smrt jako na milník, který měl pozitivní dopad na společnost, protože přiměla Evropany k technologickým inovacím a změnám. Nedostatek pracovních sil totiž přiměl lid k používání účinnějších zemědělských technik a zavádění lepších strojů pro výrobu – např. tiskařský lis (Aberth 2005: 3–4; Schulze 2003: 33).

⁴ Každá doktrína, která se staví proti početnímu růstu obyvatelstva.

Můžeme říci, že tato kapitola potvrzuje Buzanovu a Littleovu teorii týkající se environmentálního sektoru. Konec klimatického optima či šíření nemocí v podobě moru měli za následek pokles obyvatelstva v Evropě, ale na druhou stranu ve výsledku tyto faktory ovlivnily následný technologický progres. Z tohoto výčtu je tedy patrné, že vztah mezi lidskou aktivitou a životním prostředím je opravdu provázaný. Na vývoji moderního státu se však nepodílel pouze environmentální sektor, ale například i sektor vojenský, který značně formoval dějiny Francie i Anglie, a proto se nadcházející kapitola věnuje stoleté válce.

3.2 Vliv stoleté války na formování Francie a Anglie

Stoletá válka představuje sto let válek a pohrom, protože dynastický konflikt mezi francouzským králem Filipem VI.⁵ z rodu Valois a anglickým králem Eduardem III.⁶ začal roku 1337 a oficiálně skončil až v roce 1475 smlouvou z Picquigny. Stoletá válka je také následkem konfliktu, který započal sňatkem Jindřicha II. Plantageneta⁷, jenž byl hrabětem z Anjou a následně i anglickým králem, a Eleanory Akvitánské. Válka započala čistě jako feudální konflikt, ale později změnila svůj charakter a postupem času zrodila na obou stranách Lamanšského kanálu vlastenecké cítění (Ferro 2006: 67). Během těchto sto třiceti osmi let neprobíhaly pouze vojenské operace, ale země byla postižena i jinými pohromami, jako je například epidemie moru či konec klimatického optima, jak jsem již zmínila v předešlé podkapitole.

Vnější podnětem ke stoleté válce byly nástupnické spory, protože se v roce 1317 shromáždění šlechticů a klérů v Paříži usneslo, že z nástupnictví na francouzský dvůr budou vyloučeny ženy. Jelikož v roce 1328 zemřel poslední Kapetovec Karel IV.⁸ bez mužského potomka, dostal se na trůn Filip VI. Valois, jež je představitelem poboční linie Kapetovců, a to proti nárokům anglického krále Eduarda III., který

⁵ Filip VI. (1293–1350) byl francouzský král, který vládl v letech 1328–1350.

⁶ Eduard III. (1312–1377) byl králem Anglie a pánem Irska, který vládl v letech 1327–1377.

⁷ Jindřich II. (1133 – 1189) byl králem Anglie a pánem Irska, který vládl v letech 1154–1189.

⁸ Karel IV. Francouzský (1294–1328) byl francouzský král, který vládl v letech 1322–1328.

uplatňoval svůj nárok na francouzský trůn jako potomek Filipa IV.⁹ (Kudrna 1988: 163).

3.2.1 První etapa stoleté války

První etapa stoleté války se vyznačuje především úspěchy Angličanů. V roce 1346 anglický král upevnil své postavení v jižní Francii vítězstvím u Kresčaku, a o rok později dobyl Calais. V roce 1360 byl uzavřen mír z Brétigny, který Eduardu III. uznal plnou svrchovanost nad Guyenne, Saintogne, Limounsinskem, Poitou a oblastí Calais, výměnou za to, že se vzdal nároků na francouzský trůn. Dle podmínek příměří nyní neměl anglický král tato území držet podle lenního práva, ale nezávisle na francouzském králi (Kudrna 1988: 163–165).

Guyenne a Flandry reprezentovaly dvě vedlejší příčiny sporu, až na to, že francouzské vítězství u Casselu připravilo chovatele ovcí z Anglie o jejich hlavní odbytiště. Pastervecká Anglie a zpracovatelské Flandry se vzájemně potřebovaly. Přestože flanderský hrabě Ludvík z Nevers byl podporován francouzským králem, vlámské měšťanstvo bylo značně proanglické (Maurois 1994: 69). Vlámský politický vůdce Jakob van Artevelde se domníval, že je v zájmu Vlámů stát na straně Anglie, protože tím zachrání gentskou soukenickou výrobu. Boj započal na moři, kdy Vlámové zatarasili Francouze a stali se příčinou katastrofální porážky, která zničila lodě určené ke křížové výpravě. Toto vítězství umožnilo Angličanům výpad na pevninskou část Evropy. V roce 1346 u Kresčaku po dlouhém pochodu nedokázal Filip VI. při pohledu na anglická vojska bitvu odložit, protože si byl příliš jistý svým vítězstvím. Přestože Anglie bojovala proti přesile, tak měla značnou výhodu v podobě lukostřelců, kteří dlouhými luky porazili feudální rytířskou jízdu. Bitva u Kresčaku měla zásadní význam, protože byla počátkem vojenských změn, které v Evropě zvrátily vztahy společenských tříd. Eduard III. svého vítězství využil a následně postupoval na Calais, které chtěl zužít jako základnu pro budoucí invaze na francouzské území. Calaiští měšťané rok

⁹ Filip IV. (1268–1314) byl francouzský král, který vládl v letech 1285–1314.

úspěšně vzdorovali anglickým vojskům, ale nedostávalo se jim pomoci od francouzského krále. Filip VI. si totiž nevěděl rady, jak město vymanit z rukou anglického krále – svést bitvu nebo ustoupit? Nakonec se rozhodl nebojovat a vyklidit pole. Mužům bránícím město se tak v roce 1347 podařilo s Eduardem vyjednat dohodu, která obnášela, že šest nejváženějších měšťanů z Calais bude předáno do jeho rukou. Král je chtěl bez milosti popravít, čemuž ale zabránila královna. Zbylé obyvatelstvo Calais bylo vyhnáno z města a jejich domy byly králem poskytnuty anglickým baronům. V roce 1356 se po bitvě u Poitiers dostal do anglického zajetí sám francouzský král Jan II. Dobrý¹⁰, který by raději padl, než utekl z boje (Ferro 2001: 68–70; Ackroyd 2014: 262–263; Davies 2000: 356). V roce 1360 byl podepsán mír z Brétigny, kdy se anglický král vzdal svých požadavků na francouzský trůn. Jednalo se ale pouze o dočasné příměří.

První etapa byla úspěšnější především pro Anglii, která, i díky značnému přispění Vlámů, získala oblasti na území Francie, jež byly důležité pro následný vývoj událostí.

3.2.2 Druhá etapa stoleté války

V druhé etapě stoleté války, tedy po porušení míru z Brétigny, dosáhl francouzský král několika pozitivních výsledků, protože především upevnil své pozice ve Flandrech, čímž zažehnal nebezpečí toho, že by Flandry i nadále poskytovaly podporu anglickému králi. Francouzský král konsolidoval svou moc i ve vnitřní správě, vzestupná tendence ale byla ohrožena tehdy, kdy Karel VI.¹¹, který se v roce 1388 prohlásil za plnoletého, začal trpět záchvaty šílenství a o osudech Francie tak rozhodovali vévodové. Angličané využili vnitřních neshod na francouzském královském dvoře a v roce 1415 se opět vylodili ve Francii a zvítězili v bitvě u Azincourtu, která byla následována úspěšným dobytím Rouenu. Moc francouzského krále se tak omezila jen na území jižní Francie a v roce 1420 francouzský panovník Karel VI. uznal anglického

¹⁰ Jan II. Dobrý (1319 – 1364) byl francouzský král, který vládl v letech 1350–1364.

¹¹ Karel VI. (1368–1422) byl francouzský král, který vládl v letech 1380–1422.

krále Jindřicha V.¹² smlouvou z Troyes za svého legitimního nástupce (Jindřich se měl oženit s Karlovou dcerou). Smlouva ale nebyla realizována (Kudrna 1988: 165–166). I přes tuhle skutečnost a také z důvodu toho, že v Paříži vládl anglický regent, byla situace ve Francii děsivá, protože se země přestávala jevit jako svobodná (Maurois 1944: 77).

3.2.3 Třetí etapa stoleté války

Ve třetí etapě války ale došlo k překvapivému obratu, přičemž nemalé zásluhy můžeme přisoudit i Johance z Arku, jež se postavila do čela národního hnutí. Její následná smrt posloužila nejen jako symbol probouzejícího se národního sebevědomí, ale i jako podnět k mravnímu sjednocení Francie, kdy se nadcházející čtvrtina století nesla ve znamení francouzských vítězství. Francouzské království využilo příměří s Angličany z roku 1444 k upevnění vlastní moci, přestože Guyenne a Normandie měly dle podmínek příměří i nadále zůstat v rukou Angličanů. Po relativním upevnění moci koncem čtyřicátých let 15. století mohl král Francie učinit rozhodný útok proti Angličanům. V roce 1450 tak získal Normandii, roku 1451 Guyenne a o dva roky později Bourdeaux, které bylo nejvíce spojeno s anglickými zájmy (Kudrna 1988: 166).

Ztráta Normandie byla opravdu citelná, protože byla jednou z nejbohatších a strategicky nejvýznamnějších oblastí Francie. V rukou Angličanů tak do roku 1558 zůstal jen přístav Calais. Mohli bychom očekávat, že válka skončila vítězstvím jedné strany nad druhou a následným mírovým vypořádáním, faktem ale je, že neexistuje sjednaná dohoda, jež by ukončovala stoletou válku (nepočítáme-li mír z Picquigny, který byl uzavřen o dvaadvacet let později). Konec stoleté války znamenal pro Anglii finální ztrátu území v jihozápadní Francii, které měla v držení od 12. století. Uvážíme-li, že tyto oblasti byly dlouhodobou příčinou anglo-francouzského nepřátelství, pak jejich ztráta byla hlavním bodem obratu v jejich vztazích. Angličané již nebyli schopni nárokovat si francouzský

¹² Jindřich V. (1387–1422) byl anglický král, dědic a vládce království francouzského a pán irský, který vládl v letech 1413–1422.

trůn na základě jejich držav ve Francii. Situace v Anglii, především hrozba občanské války v Somersetu a Yorku, byla jedním z významných faktorů, proč Anglie po roce 1453 neprojevila snahu znovu napadnout Francii (Curry 2003: 107).

Přestože stoletá válka podpořila proces politické a kulturní homogenizace, měla za následek i občanské války na území Anglie i Francie, které byly zapříčiněny politickými rozpory. Válka by tedy neměla být vnímána pouze jako prostředek, který povzbudí národní jednotu, ale i jako nástroj, jenž může společnost přivést na různé interpretace určitého jednání (Green 2014: 240).

Tato kapitola podporuje Tillyho tvrzení, které je postaveno na kapitálu a nátlakových prostředcích. Stoletá válka se nesla ve znamení bitev, jejichž cílem bylo získání co největšího množství kapitálu, který plynul například z bohatých území na severu Francie, ale i možnost rozšíření území státu a s ním spojené rozšíření koncentrace moci panovníků. V tomto případě můžeme využít i teorii Buzana a Littlea, protože, jak jsem již zmínila výše, charakterizují vojenský sektor hlavně jako využití nátlaku a schopnost aktérů mezi sebou válčit, což Francie i Anglie dokazovaly sto třicet osm let ve stoleté válce.

V následujících dvou kapitolách se proto budu věnovat Francii i Anglii nejen z hlediska těchto dvou sektorů, ale zapojím i sektor společenský, ekonomický a politický.

4 Historický kontext formování francouzského království

Po smrti Karla Velikého¹³ nebyla franská říše životaschopná, protože byla na tehdejší komunikační prostředky velmi rozlehlá a pro nedostatek vojenských sil i špatně chráněná, dělení majetku mezi rody ji opravdu rychle rozdrobilo. Ludvík Dobrotivý, syn Karla Velikého, měl tři syny, kteří se usnesli na rozdělení majetku. Karel Holý získal Neustrii, Akvitánii a španělské marky, tudíž část Francie, která leží na západ od Rhôny a Saôny. Ludvík Němec sloučil Austrásii, Bavorsko, Sasko a Švábsko. A Lotar obdržel úzký a dlouhý pás země, který se táhl od Severního moře přes údolí Maasy, Rýna a Rhôny až po Kalábrii. Právě z tohoto rozdělení vzešly dva moderní evropské státy – Francie a Německo. Stinnou stránkou tohoto dělení ovšem bylo, že položilo základy k dlouhotrvajícímu neštěstí obou zemí, jelikož mezi nimi vytvořilo koridor, o který obě civilizace měly vést spor. I přes skutečnost rychlého rozpadu říše, můžeme ale konstatovat, že Karel Veliký vybudoval to, co dnes nazýváme Západem (Maurois 1994: 33–34).

4.1 Feudální systém a režim lenních vztahů ve Francii

S koncem karolinské epochy a i v následujících letech se začaly rozpadat dva základní pilíře společnosti – stát a vlastnictví. Stát představuje barbarský král, jenž vládne dle svých vlastních pravidel. Předěl mezi veřejným a soukromým se vytratil. Následkem nejistoty, která doprovází invaze a rozdělování území mezi dynastie, vypadá lenní systém jako jakási zmenšenina státu, kde se vydražuje věrnost. Ve svých začátcích tak chce být feudální systém ochranný a současně vytvářet hierarchický rámec, ve kterém je vazal podřízen svému pánovi. V takovémto uspořádání je král pouze lenním pánem jiných pánů, lenní vrchností, jeho svrchovaná moc ztratila obsahu. Tudíž první kapetovští králové, titulárně nejvyšší panovníci, jsou pouze lenní vrchností, jež se snaží zachovat zbytky svrchované moci a „pod maskou feudála“ se snaží

¹³ Karel Veliký (742–814) byl franský král a první středověký římský císař, který vládl v letech 768–814.

zpět dobýt její podstatu. Zároveň se státem se drobí i vlastnictví – druhý rys období feudalismu. Ve 13. a 14. století se ale v důsledku krize šlechtických příjmů mění feudální režim a s ním i sociální vztahy. Spíše než o režim podložený chartou či ústavou můžeme hovořit o soudržném, ale vyvíjejícím se systému, který lze charakterizovat několika prvky. Jedním z podstatných aspektů je ten, že nevolníci byli svázáni s půdou. Dalším rysem je existence a důležitost umělých příbuzenských vztahů (např. kmotrovství či lenní přísaha). A konečně dominantní postavení církve, které charakterizuje feudální systém výrazněji než právní vztahy, protože kontrola systému prostupuje ve všech složkách skrze církve (Ferro 2001: 40–42).

V těchto sociálních vztazích a celkovém uspořádání feudálního státu najdeme většinu prvků, jež charakterizují socio-kulturní sektor, jak ho definovali Buzan s Littlem. Následující kapitola se věnuje i sektoru vojenskému, v tomto případě stoleté válce a jejímu dopadu na francouzskou společnost. Můžeme zde spatřit, že sektory mají vliv na sebe navzájem, protože stoletá válka ovlivnila i vývoj společnosti.

4.2 Dopad stoleté války na společnost

Války mají hluboký dopad nejen na vztahy mezi válčícími stranami, ale i na vnitřní politiku států. Vítězství ve válce bývají velmi nákladná, a proto je velmi důležité získat potřebné zdroje k jejímu vedení, v důsledku toho vlády dělají ústupky ovládaným. Častým znakem jsou rostoucí ceny, což v lidech vzbuzuje nespokojenost a podněcuje následné nepokoje. Tyto obtíže doprovázely i Francii a stoletou válku (Maurois 1994: 72).

Francouzský feudální stát krizi, kterou zapříčinila stoletá válka, vcelku přestál. Z hlediska vládnoucí třídy se osvědčily státní instituce, které pocházely ještě ze 13. století, zásadně se ale změnila samotná francouzská společnost. Stoletá válka měla neblahý dopad především na rolnictvo, jež se stěhovalo ze svých sídel a seskupovalo se okolo opevněných měst. Až v padesátých letech 15. století se rolníci začali opět pomalu navracet do opuštěných osad, což se v některých případech jevilo jako nové vesnické kolonizace. Postavení rolníků se mírně zlepšilo,

ale pouze z toho důvodu, aby feudálové zamezili jejich úprku na jiná panství. Přesto se rolníci potýkali s bídou kvůli daním, které museli odvádět králi. Stoletá válka citelně postihla i duchovenstvo, protože se značně zredukovaly příjmy z jejich feudálních území. Především vysoký klérus již neměl zájem spravovat opatství a biskupství, která tak většinou přešla do služeb krále. Nižší klérus se snažil nahradit škody, které utrpěl. Tyto skutečnosti měly za následek ochromení soudržnosti mnišských řádů. Na významu nabyly i žebravé řády, které se na počátku 13. století zapojily do procesu urbanizace. Francouzská církev ztratila schopnost vést autonomní politiku uvnitř státu, a proto se na jedno století stala nástrojem krále Francie. Počátkem 15. století odpůrci avignonského papežství žádali, aby byla francouzská církev nezávislá na avignonském papeži, čímž chtěli zdůraznit nezávislost francouzské církve v rámci katolické univerzální církve. Jejich cílem bylo omezení papežské moci, tzv. pragmatická sankce z roku 1438 vynesla požadavek, aby byl koncil nadřazen papežství a akcentovala volitelnost církevních funkcí. Král by pak měl velkou pravomoc při obsazování církevních postů. Stoletá válka urychlila ekonomickou restrukturu francouzského feudálního uspořádání společnosti, ale také zformovala předpoklady k přechodu k absolutistické formě vlády (Kudrna 1988: 179–182).

Francie porážkami ve stoleté válce ztratila svou prestiž a v prvních měsících se zdálo, že podobně jako byl nucen Jan Bezzemek v Anglii přijmout Magnu chartu, tak bude i francouzská monarchie donucena podřídit se ústavním omezením. V Anglii se o omezení monarchie zasloužili baroni, francouzská šlechta naopak ukázala absenci politického cítění. Na shromáždění generálních stavů v roce 1356 bylo navrženo, aby král disponoval třemi radami, které se měly skládat ze zástupců stavů a rádci, kteří by se stavům znelíbili, mohli být odvoláni. Stavby se scházely dva roky, i bez svolání panovníka, ale jejich návrh reforem neprošel, především proto, že zakládat národní revoluci na porážce je vždy chybou (Maurois 1994: 72).

Formování společnosti neovlivnily pouze tyto dva sektory, a proto se v nadcházející kapitole zaměřím na vliv environmentálního sektoru.

4.3 Vliv environmetálních faktorů na historický vývoj Francie

V průběhu stoleté války Francii postihl mor, který se do ní dostal skrze přístav Marseille, kam jej zanesla loď, jíž bylo zabráněno v Janově vyložit náklad. Následkem toho zahynulo v samotné lokalitě města tisíce lidí, které zahrnovaly duchovní, notáře i lékaře. Na sever se černá smrt šířila podél toku řeky Rhôny, zatímco na západě zakrátko dorazila do Languedoku a Montpellieru. Mor velmi brzy postihl i Avignon, jenž byl ve 14. století jako sídlo papežské kurie velmi důležitým evropským městem, kde na následky moru zemřela asi polovina obyvatel města. Jelikož lidé nevěděli, co je původem moru, vymýšleli si různé teorie o jeho příčině a původu. Chalin de Vinaro, který byl papežovým osobním lékařem, prohlásil, že mnoho lidí z nízkých stavů zemřelo, protože žili ve špíně (ze stejného důvodu dle něj umírali i Španělé). Chalin se tak pokoušel objasňovat strach, který mor způsobil. Jelikož jeho zpráva vznikla až v roce 1382, mohl od roku 1348 epidemie moru srovnávat. V roce 1348 bylo morem postiženo i město Narbonne, kde zemřelo zhruba 30 000 obyvatel. V dubnu mor zachvátil Toulouse a v květnu Paříž, kde trval až do podzimu následujícího roku, a na jehož následky zemřelo téměř 50 000 lidí. Obdobně jako ve Florencii a Benátkách před katastrofou počet obyvatel stoupl, ale hladomor a stoletá válka zahnyly tisíce obyvatel do hlavního města, kde se snažili udržet naživu. Problémem byla ale nedostatečná hygiena, která napomáhala šíření moru, a vysoká koncentrace obyvatelstva na relativně malém území. V době, kdy černá smrt vrcholila, prý umíralo v Paříži denně až 800 lidí. Z Paříže se mor rozšířil do Normandie, Pikardie a k průlivu La Manche, zatímco z Languedoku se rozmohl do Bretaně. Zvláště sever Francie byl oslaben hladem, kvůli kterému se od roku 1347 venkované stěhovali do měst. V srpnu se mor dostal do Calais, které bylo od roku 1346 okupováno Angličany. Mor byl přírodní katastrofou, kdy například v burgundské vesnici Givry u Chalon-sur-Saône mezi 5. srpnem a 18. listopadem 1348 zemřelo na následky moru zhruba 1 600 obyvatel, i když do roku 1348 v této vesnici ročně zemřelo v průměru 30 osob (Bergdolt 2002: 53–61).

Francie byla v roce 1328 před vypuknutím moru s dvaceti třemi až dvaceti čtyřmi miliony obyvatel jednou z nejlidnatějších a nejvíce prosperujících zemí Evropy. Ovšem o dvacet let později, právě s přispěním černé smrti, se počet obyvatel rapidně snížil na „pouhých“ dvacet milionů. Francouzský venkov se snažil agrárně podporovat zbytek země, což by byl pravděpodobně schopen, pokud by se Francie nemusela potýkat s anglickými vojsky (Ziegler 1969: 63). Francouzské obyvatelstvo tedy nezredukovala pouze stoletá válka, ale i mor.

4.4 Přejchod Francie ze středověku do moderní doby

V průběhu čtrnáctého a patnáctého století racionalistická civilizace začala oslabovat křesťanství a francouzská feudální šlechta postupně přicházela o moc. Naopak král s každou novou válkou na moci získával – stal se pánem a ochráncem země. *„Král, pevně zakotven v osobních, národních i náboženských základech jako Syn Francie, Bohem pomazaný, divotvorce a nejvyšší velitel, ovládl všechny ostatní síly“* (Maurois 1994: 87–88). Francouzská monarchie směřovala k absolutismu, přičemž se jí feudálové ani generální stavy nemohly postavit. Šlechta si udržovala své výsady (např. osvobození od daní, společenské postavení), ale během stoleté války se projevila její neschopnost pro vojenskou a politickou roli. Byla hluboce naplněna myšlenkami rytířství a turnajů, že jí nezbyvalo místo pro národní cítění. Duhovenstvo si ve středověku osvojilo feudální zvyklosti, přičemž nádheře klání odpovídala nádhera obřadů. Francouzský lid miloval honosné obřady, ale opovrhoval soukromým bohatstvím biskupů. Nesouhlasil také s prodejem církevních úřadů a některým příslušníkům kléru vytýkal nedostatek křesťanských mravností, ale i přes tyto skutečnosti zůstával věřící. Třetí stav tvořilo měšťanstvo, které mělo určitá privilegia, kterými se odlišovalo od ostatního lidu. Mnoho měšťanů disponovalo vrchnostenskými pozemky se statkáři a pachtýři. Řemeslníci se sdružovali do cechů dle čtvrtí a řemesla byla dědičná, přičemž v některých městech se již začínaly vytvářet třídy kapitalistů (Maurois 1994: 88–89).

Patnácté století je tranzitivní etapou – někteří šlechtici stále udržují své venkovské hrady, ale jsou mezi nimi i ti, kteří si budují paláce. Jsme tedy svědky dvou na sebe navazujících civilizačních vrstev, kdy hrady symbolizují středověk a paláce nový společenský život. Francii se v patnáctém století při utváření Evropy naskýkala tři možná politická a teritoriální řešení – mohla se stát součástí rozlehlejšího seskupení, mohla být rozdělena do několika samostatných společenství, či mohla dosáhnout jednoty. V historii si prošla všemi těmito uskupeními – byla součástí římské říše, rozpadla se na barbarská království, vytvořila říši Karla Velikého, která se následně rozpadla na mnoho lén. Tentokrát došlo ke třetímu řešení, kdy monarcha sjednotil jednotlivé části země a došlo tak k národnímu sjednocení okolo krále. Francie se snažila navázat na centralizovanou byrokracii, kterou znala již z dob Říma. Začal se také projevovat smysl pro národní cítění a patriotismus, který byl spojovaný především s Johankou z Arku. Přestože došlo ke sjednocení království, nově připojené provincie si udržovaly svůj původní ráz. Navzájem se velmi odlišovaly jih a sever, kdy jih si uchovával smysl pro římské právo, kdežto sever byl poznamenán arabskou okupací. Dodnes lze mezi jihem a severem spatřovat politické rozdíly, které ale neohrožují národní identitu státu (Maurois 1994: 94–97).

Přechod Francie ze středověku do moderní doby s sebou přinesl i změnu pro politický vývoj Francie, a proto se v nadcházející podkapitole zaměříme na sektor týkající se politiky.

4.5 Politický vývoj Francie

První moderní stát, jenž se natrvalo zformoval v Evropě, byla Francie. V Ile-de-France se nacházela korunní država francouzských králů, která měla až do 12. století v porovnání s velkými vévodstvími francouzské monarchie zanedbatelný význam. Měla ovšem velmi výhodnou polohu – nacházela se uprostřed Francie. Král měl tak sídlo v Paříži a nemusel objíždět zemi jako jiní panovníci, aby utužil svou moc. Již od počátku 12. století se zvětšovala oblast přímého působení korunní moci, přičemž si francouzští králové přisvojovali zpátky léna, jež koruna

v minulosti zapůjčila. Navrácení velkého množství majetku usnadnily křížové výpravy, které probíhaly v letech 1190 až 1191 a 1202 až 1204, a zapříčinily smrt mnoha baronů. Za krále Filipa II. Augusta¹⁴ se z vládce Ile-de-France stal král, který měl již jasné mocenské postavení ve Francii, ačkoliv muselo být i nadále upevňováno. Oblast státu měla být řízena jednotně, jedním z cílů byl výběr daní a jejich odvod koruně či rovné prosazování a uplatňování práva dle stejných zásad v celé zemi, protože nově vznikající stát vyžadoval jednotnou správu. V důsledku toho byly stanoveny úřední obvody a definovány patřičné příslušnosti a kompetence, pokud došlo k pochybení úřadu, tak následovaly disciplinární tresty. V základních aspektech již tedy moderní správa existovala, bylo pouze potřeba, aby ji světské státy napodobily. Královská rada (*curia regis*) změnila ve Francii svou povahu již v průběhu 12. století, kdy se z původního kruhu pozemkových vlastníků, jež radil králi při důležitých rozhodnutích, změnila na vládní a soudní orgán, skládající se ze zástupců drobných rytířů, duchovenstva a měšťanů, které král jmenoval a platil. Tímto se zformovala centrální správa, která nebyla závislá na mocné aristokracii. Královští úředníci nakládali na odborné úrovni s právem i se státními financemi, přičemž záviseli jedině na králi, kterým mohli být kdykoliv sesazeni. Cestu k nejvyšším úřadům tak nezajišťoval původ nebo majetek, ale schopnosti a naprostá poslušnost koruně. Obdobná pravidla platila pro nižší stupně státní správy. Lokální orgány byly záležitostí především rytířů, kteří měli zajišťovat místní mír na nejnižším stadiu lenního řádu. Nově byl vytvořen úřad nejvyššího úředníka (*baillho*) a přímého zástupce krále v daném okrsku. *Baili* byl nadřízeným královských úředníků (*prévôts*), soudcem, správcem a zároveň i berním úředníkem. Úřední aparát v této podobě byl natolik spolehlivý, aby zajistil monarchii v době panovníkovi nepřítomnosti. Nejpozději do začátku 14. století se ve Francii zformovaly rysy moderního, centrálně spravovaného státu, s jehož víceméně výslednou

¹⁴ Filip II. August (1165–1223) byl francouzský král, který vládl v letech 1180–1223.

podobou se setkáváme později ve Francii Ludvíka XIV.¹⁵ (Schulze 2003: 22–25).

Státy, jež od konce středověku vstupují na evropskou scénu, si ale nemůžeme představovat jako centralistické, anonymně spravované sktruktury v čele s monarchou, který si přisvojil všechny kompetence, aby jich mohl užívat dle své libovůle. Právní poměry zůstávaly komplikované, jelikož si velcí pozemkoví vlastníci, baroni a hrabata, na svých územích udrželi právo autonomního zákonodárství.

¹⁵ Ludvík XIV. (1638–1715) byl francouzský král, který vládl v letech 1643–1715.

5 Historický kontext formování Anglie

„Základy skutečné tisícileté říše, kterou medievalista John Gillingham umisťuje do Británie, byly postaveny na předpokladu absolutní morální převahy Angličanů a ta prý začíná jejich obrácením na křesťanství“ (John Gillingham cit. dle Paxman 2006: 64). Dalším důvodem, proč si Angličané myslí, že jsou lepší než všichni ostatní, je sňatek krále Ethelberta s dcerou francouzského krále Berthou, protože právě touto konexí k Francii se kdysi barbarský národ začal zbavovat svých divokých zvyků a směřovat ke vznešenějšímu způsobu života. Dle tohoto výkladu to byli právě Francouzi, kdo přinesli Angličanům civilizaci. Přestože o pět set let později nebyli normanští dobyvatelé vítáni, ale jakmile se ujali vlády, začali Angličané přejímat evropské způsoby (Paxman 2006: 64-65).

V následujících podkapitolách se pokusím přiblížit, stejně jako tomu bylo u Francie, feudální systém a vývoj politické moci, vliv stoleté války a environmentálních faktorů v souvislosti s formováním Anglie.

5.1 Feudální systém a vývoj politické moci v Anglii

Anglii můžeme uvést jako ukázkový příklad nastolení mocenské rovnováhy mezi stavy a korunou. V průběhu 12. století, zejména za vlády Jindřicha II., utužila anglická koruna svou moc snad v ještě větší míře, než tomu bylo ve Francii. Hrabství spravovali královští úředníci, a protože se panovník často zdržoval ve svých pevninských panstvích v Akvitánii, utvořila se centrální správa, která už dvůr na jeho cestách nedoprovázela, ale sídlila v hlavních městech Westminsteru a Winchesteru, kde důkladně a neochvějně ztělesňovala a vykonávala vůli krále. Královská judikatura stále více vytlačovala feudální soudnictví a kancléř královské pokladny nacházel nové zdroje královských příjmů, většinou na úkor vazalů, baronů a rytířů. Když se tedy na počátku 13. století zdálo, že anglická monarchie ukotvila svou moc ve větší míře, než tomu bylo v pevninských státech, byl to pouze dočasný fakt. Časem se totiž ukázalo, že ani anglický král nebyl v této chvíli schopný prosazovat svou vůli vůči šlechtě

natrvalo. Jelikož měli baroni pocit, že je monarcha využívá zejména ke svým zájmům na pevnině, odmítli mu pomoci. Když se tedy král Jan Bezzemek¹⁶ chystal roku 1213 podniknout velký útok na Francii, chyběla mu právě podpora baronů. Jan přesto v roce 1214 v Poitou zaútočil, ale u Bouvines utrpěl těžkou porážku. V tomto oslabeném postavení učinil tu chybu, že vyžadoval vysoké štitovné od vazalů, již mu odmítli poslušnost. Anglickým baronům tak došla trpělivost, což vyústilo v Janovu kapitulaci před semknutou opozicí aristokracie, kléru a města Londýna. V důsledku toho na louce v Runnymede u Windsoru přiznal 15. června 1215 stavům anglického království řadu záruk, mezi něž patřilo například obnovení tradičních práv přímým vazalům trůnu. Tato listina, jež se od roku 1217 nazývala „Magna charta libertatum“, byla ovšem velká spíše obsahem nežli významem, protože v evropských poměrech pozdního středověku nebyla ničím neobvyklým. Revolučním byl článek, který předpokládal vznik výboru 25 baronů, jež měli dohlížet na dodržování smlouvy králem. Anglické stavy tak vytvořily politický orgán, který v této podobě dlouho nevydržel, ale později se natrvalo přetvořil do podoby parlamentu. Dle Magny charty musel parlament schvalovat dávky, které odváděli koruně baroni. Kvůli neustálému nedostatku financí Eduard I.¹⁷ povolal do parlamentu zástupce drobné venkovské šlechty a měst, čímž přispěl ke stmelení rytířstva i měšťanů do jednoho uskupení. Můžeme konstatovat, že byl prvním panovníkem, který parlament využíval v konstruktivním duchu. Vybídl jeho příslušníky, aby předkládali stížnosti na porušování zákonů (tzv. petice), tím se parlament stal součástí soudního tribunálu. Od roku 1297 král uznával právo parlamentu rozhodovat o všech finančních požadavcích, které přesahovaly rámec zákonných příjmů koruny. Tím pomalu vznikala systém podvojně moci utvářené pravomocemi stavů i monarchie, který určoval nejen podobu anglických ústavních dějin, ale i celkového společenství evropských států. Tedy systém, z kterého se posléze vyvinul moderní parlamentní a ústavní stát (Schulze 2003: 28–30; Ackroyd 2014: 217).

¹⁶ Jan Bezzemek (1166–1216) byl anglický král, který vládl v letech 1199–1216.

¹⁷ Eduard I. (1239–1307) byl anglický král, který vládl v letech 1272–1307.

Po přijetí Magna charty se feudální dohled změnil v parlamentní, přičemž v souvislosti s touto skutečností se feudální zvykové právo změnilo v právo obecné. Lpění na právní tradici je jedním z národních rysů Angličanů, kteří věří v jeho tradiční schopnost nastolit spravedlnost a brání jeho modifikaci. Dalo by se říci, že je jakýmsi anglickým náboženstvím, ve které věří převážná část anglické populace. Lid byl neochvějně přesvědčen o adekvátnosti práva, pokud bylo uplatňováno dle tradice a zvyku. Docházelo-li ke stížnostem, nebyly mířeny vůči právu samotnému, ale vůči jeho vykonavatelům – králi, soudcům nebo šerifům (Johnson 2012: 82).

V tomto období byl důležitý vznik obcí. Jelikož země již nebyla ohrožována nájezdy nepřátel, občanům nebránilo nic v seskupování se do obcí. Ti, co se vymykali rámci feudální společnosti (studenti, obchodníci, měšťané) si zajišťovali svou bezpečnost právě tímto sdružováním. Město získalo statusem kolektivního držitele půdy také místo ve feudální soustavě, přičemž disponovalo vlastním soudním dvorem, kterému předsedal starosta, a vybíralo vlastní daně. Ve středověku jedinec příliš neznamenal, ale obce měly velmi důležitou roli, která byla uznávaná i zákonem. To se projevilo i v tom, že Dolní sněmovna nebyla komorou obecného lidu, ale sněmovnou obcí. Anglie nepřešla od soukromého a feudálního svazku k vlasteneckému a nacionálnímu, ale ke svazku mezi panovníkem a obcemi monarchie (Maurois 1993: 99–100).

Zpočátku byla feudální sestava v Anglii obdobná jako ta ve Francii, ale ve čtrnáctém století se společenské třídy začaly pomalu prolínat, kdežto ve Francii byly striktně odděleny (Maurois 1993: 126). Je logické, že podvojná moc v každém státě nabírala poněkud odlišnou povahu a jiný směr. Ve Francii se koruna také neobešla bez souhlasu stavů, pokud nenadále finanční potřeby požadovaly-li dodatečné zdanění. V porovnání s Anglií se ale francouzské koruně povětšinou dařilo vyhnout svolání generálních stavů země, které by mohly značně redukovat monarchovo počínání. Místo toho panovník svolával jen provinční stavovská shromáždění, protože čím menší politická tělesa byla, tím bylo snazší je

ovládat. Francouzské generální stavy nikdy nezískaly pevný základ podložený právem a postrádaly i potřebnou kontinuitu, která by jim umožnila, aby se obdobně jako anglický parlament zformovaly v trvalou politickou instituci. Konání generálních stavů se tak odvíjelo od vůle krále, který je svolával jen za zcela výjimečných příležitostí (Schulze 2003: 30).

Povoláním drobné venkovské šlechty a měst do jednoho uskupení panovník přispěl k jejich stmelení, jehož využil ve svůj prospěch ve stoleté válce, které se věnuje následující kapitola.

5.2 Anglie a stoletá válka

Je zajímavé, že již v počátcích stoleté války můžeme pozorovat projevy základních rysů anglické politiky, které si vynucuje zeměpisná poloha tohoto státního útvaru. Pro Anglii je klíčové loďstvo a s ním spojená převaha na moři, protože bez těchto faktorů by nebylo možné rozvíjet obchod, ani vysílat svá vojska na kontinent a být s nimi ve spojení. Dokud Angličané touto převahou disponovali, tak pro ně bylo snadné vítězit. Postupem času si ale král Eduard III. přestal svého námořnictva tolik všímat, čehož využili Francouzi a Španělé, kteří se spojili proti Anglii. Ztráta anglické převahy na moři je tak počátkem jejich neúspěchů. Dalším rysem anglické politiky je uvědomění si, že král může na pevninu vysílat pouze omezený počet vojáků, a proto se snaží proti svým nepřátelům vytvářet kontinentální ligy, které hmotně podporuje (Maurois 1994: 70–71).

Úspěchy Anglie můžeme také přičítat kvalitním lučištníkům, kterými se na povel krále museli stát ti muži, jejichž základní roční důchod činil čtyřicet šilinků. Tímto rozhodnutím si Eduard III. zajistil kvalitní vojsko pro svá tažení. Jelikož Anglie byla dobře organizovanou zemí, nebylo pro monarchu příliš obtížné vybírat daně, obzvláště putovaly-li na financování války s Francií, vůči které angličtí sedláci chovali nenávist ještě z dob dobytí země Normany. Oproti tomu francouzský venkov tak soudržný nebyl, nenávist vůči anglickému nepříteli se zformovala až v průběhu stoleté války, a proto v počátcích konfliktu nemohl francouzský král počítat s podporou obyvatelstva (Maurois 1993: 135). Toto národní cítění

bylo pro Anglii velkou výhodou, ale jak jsem již zmínila výše, stoletá válka byla doprovázená epidemiemi moru, kterým neunikla ani Anglie, tudíž je následná kapitola zaměřena na vliv environmentálních faktorů na formování Anglie.

5.3 Vliv environmentálních faktorů na historický vývoj Anglie

V srpnu roku 1348 (dva roky po bitvě u Kresčaku) se do Calais okupovaného anglickými vojsky dostal mor. Angličané doufali, že je La Manche dostatečnou ochranou před rozšířením se moru na Britské ostrovy, ale brzy se přesvědčili o opaku, kdy se o rychlé rozšíření moru do Anglie zasloužil především obchod. Smrt ovšem nepřišla na ostrov z města Calais, jak bychom mohli očekávat, ale nejspíš z Gaskoňska. S pevninskou částí Evropy udržovalo kontakt několik jihoanglických přístavů, takže to byla spíše náhoda, že se černá smrt dostala do Anglie skrze dnešní předměstí Weymouthu Melcombe Regis, které bylo nakaženo nejspíš koncem června, ale již v srpnu se mor šířil velmi rychle celou Anglií. V roce 1350 se mor do země dostával už dokonce i severoanglickými přístavy. Nakažené krysy a blechy se do Anglie dostaly i kvůli vojenským stykům s Calais, kdy mezi první stanice moru patřila města jako Bristol, Exeter, Plymouth či Southampton. Například Bristol měl v roce 1348 10 000 až 20 000 obyvatel a byl, po Londýnu a vedle Norwiche, druhým největším městem Anglie, přičemž z kleriků zemřel každý druhý a z měšťanů asi třetina. V Exeteru mor ochromil obchod a zastavil plánovanou stavbu katedrály. Mnoho měst a opatství tak na staletí pozbylo svého dřívějšího významu. Ve Winchesteru zemřelo v zimě mezi lety 1348 až 1349 na následky moru tolik lidí, že části hlavní třídy byly zabrány jako pohřebiště. Bývalé anglické město vrcholného středověku již dávno ztratilo svůj význam a s přispěním moru se začalo propadat do politické bezvýznamnosti. V září dorazila epidemie do Londýna, jenž byl ve 14. století se zhruba 50 000 obyvateli největším anglickým městem (znovu tohoto počtu dosáhl až počátkem 16. století). Ještě před příchodem moru byl v Londýně problém se špatnou hygienou, kterou zapříčinilo vysoké přelidnění města. Úřady se snažily město

izolovat omezením obchodu a příchodu nových lidí, ale marně. Účinná opatření se v takto velkém měřítku a v krátké době nedala realizovat včas. Odpad a exkrementy zamořovaly ulice, a proto každý, kdo skladoval odpad venku, byl potrestán. Ve výsledku ale byla všechna opatření bezúspěšná, protože mor město v několika náporech dobyl a zuřil až do jara 1339. Šíření moru mělo neblahý vliv i na cechy, které musely zkracovat učební dobu, aby nedošlo k tomu, že by nějaká řemesla zanikla (Bergdolt 2002: 71–75). Nejenže mor výrazně zredukoval počet obyvatel, ale ochromil i obchod a přispěl k nárůstu zločinnosti. I přesto Anglie z pohledu ostatních evropských zemí působila stabilně z ekonomického i politického hlediska. V porovnání s Francií působila jako ustálenější a více prosperující země.

6 Závěr

V mé práci jsem se soustředila na formování moderního státu, konkrétně na formování Francie a Anglie. V úvodu práce, tedy v teoretické části, jsem se nejprve snažila charakterizovat feudální systém, který je nedílnou součástí pro porozumění vývoji moderního státu. Charakter uspořádání feudálního státu a společnosti byl založen na vztazích většinou mezi dvěma lidmi (například vztah mezi leníkem a jeho pánem), kteří spolu sdíleli určité teritorium, respektive leník obdělával půdu mana, který mu na oplátku zajišťoval ochranu. Další charakteristický rys byl ideologické povahy, kdy společná kultura, například v podobě společného jazyka či křesťanství, jednotila převážně šlechtu, ale měla dosah i k obyčejným lidem. Důležitým znakem byly i společné obchodní sítě, které byly lokální, ale i na dlouhou vzdálenost. Základním kamenem k cestě k modernímu státu byla hlavně centralizace moci a nástup národního státu jako dominantní formy.

Zpočátku moderní doby byly panovníci jen první mezi rovnými, přičemž jim konkurovali zástupci šlechty. Panovník měl posvátnou autoritu a jeho úkolem bylo udržení míru a spravedlnosti, neoplýval však suverenitou panovníka, tudíž neměl monopol nad ozbrojenými silami, což mu jeho úkol ztěžovalo. Panovník financoval svůj život i válečné aktivity ze svých držav, mnohdy se musel obrátit s prosbou o pomoc i na šlechtu. Přestože byl panovník první mezi rovnými, který měl představovat toho „nejlepšího“ z nich, jelikož se jeho moc odvíjela od pozemkového vlastnictví, poddaní od něj mnoho neočekávali. Vrchnost měla na starosti místní vládu, správu a soudní kontrolu nad územím, uplatňovala tak spravedlnost nad svými poddanými. V raně moderní Evropě se pozice vládnoucí třídy odvíjela zejména od vznešeného původu, tedy od socio-politického statusu. Původní evropské třídy tedy nevládly díky svému bohatství, ale kvůli své pozici ve společnosti, přičemž jejich souhlas byl potřeba k politické akci mocenských elit.

Růst státní moci nejprve začínal u lokálních forem vlád a na úroveň politického systému se postupem času dostal díky tomu, jak elity

využívaly náboženství, patriotismu a válek. Raně moderní státy bychom mohli nazvat státy válečnickými, které rozšiřovaly svou administrativu a výběr daní především za účelem financování válek. V následku toho začal stát využívat monopol na násilí v případech, kdy lidé odmítali platit daně. Akumulací kapitálu se utvářel nový monetární a právní řád, který vytvořil rámec pro směnu zboží a položil základy kapitalismu. V místech, kde se kapitál akumuloval, docházelo k vytváření regionálních ekonomik, které spolu úzce spolupracovaly. Nemůžeme však říci, že by panovníci moderní stát budovali cíleně. Šlo jim především o rozšíření teritoria a expanzi jejich moci. S tím, jak rostla moc panovníků, vzrůstala i vzájemná rivalita mezi formujícími se státy, která byla doprovázena potřebou obrany a zajišťování prostředků k financování válek. Právě z tohoto důvodu jsem do mé práce zařadila kapitolu věnující se stoleté válce, na které můžeme vidět snahu panovníků rozšířit či bránit své území. Válek můžeme přičíst i zlepšení technologií ve válčení, jako bylo například využití lučištníků Eduardem III. v bitvě u Kresčaku, anebo vylepšení opevnění měst hradbami za účelem obrany. Na druhou stranu války byly finančně náročné, což ovlivňovalo samotné obyvatelstvo. To můžeme spatřit i v případě války mezi Francií a Anglií, kdy Angličané byli ochotnější financovat války s Francií, protože v jejich myslích stále vířily vzpomínky na normanské nájezdy, kdežto francouzské obyvatelstvo v počátcích stoleté války nechtělo finančně podporovat svého panovníka ve vojenských taženích. Zde můžeme vidět dosud nenalezené nacionální cítění, což je pro tuto dobu vcelku logické. Většina zdrojů na budování státu přicházela z venkovské produkce, a proto byl velmi důležitý vztah feudálů s vládnoucími elitami. Hojně zvyšování daní ale vyvolávalo nepokoje nejen u zemědělců, ale i feudálů, takže docházelo k povstáním, která byla často podporována šlechtou.

Do této práce jsem zapojila i environmentální sektor, ve kterém jsem se zaměřila na mor a konec klimatického optima. V daném sektoru považuji tyto dvě skutečnosti ve zkoumaném období za nejvýznamnější, protože výrazně zredukovaly počet obyvatel v Anglii i Francii. Snížení počtu obyvatel mělo za následek snížení zemědělské produkce, což byl

problém zejména ve Francii, která většinu financí dotovala do války s Anglií a většinu bitev prohrávala, tudíž válkou spíše ztrácela, než aby získávala. Pro už tak snížený počet obyvatel na venkově bylo tedy velmi obtížné zásobovat města, i přestože s nedostatkem pracovní síly přišel rozvoj zemědělských technik, které pomohly zemědělství opět více prosperovat.

Důležitým aspektem pro vytvoření moderního státu nebyl pouze úpadek feudalismu, ale i utváření cechů či nárůst moci měst. Středověká města byla obvykle mimo feudální systém personalizovaných politických vazeb a měla autonomní systém vlády. Města pozdního středověku byla postavena na novém třídním systému, kdy se ustaluje systém stavů a vzniká městská buržoazie, která je v případě Anglie a Francie zastáncem králových snah o národní a teritoriální stát. Pro vývoj moderního státu byla důležitá koncentrace moci do rukou krále, díky čemuž mohl čelit svým nepřátelům. Z tohoto důvodu jsem do mé práce zařadila kapitolu týkající se stoleté války. Jak jsem uvedla právě v dané kapitole, první dvě etapy byly především mapováním vítězství anglického krále a jeho vojsk, ale myslím si, že především třetí etapa byla klíčovou, protože vzbudila v národech nacionální cítění, které je jedním z klíčových aspektů moderního státu, jak jsem zmínila v kapitole charakterizující moderní stát. Nacionální cítění můžeme spatřit především ve Francii, kdy obyvatelé zpočátku nechtěli podporovat panovníka, ale později v historii, i za značného přispění Johanky z Arku jako symbolu národa, nacionální cítění pocítili a získali chuť vzdorovat anglickým vojskům. Stoletá válka také napomohla k definování hranic území, o která se válčilo.

Jak zmiňuje Maurois, Francie i Anglie byly sjednoceny králi, kdy stoletá válka přinutila oba státy k uvědomění si jejich rozdílnosti. V období feudalismu měly obě země téměř stejné instituce, ale postupem času se jejich směřování začalo rozcházet. Anglická monarchie, která měla pevné základy na bohatých obchodnících a zemanech, vládla v patnáctém století skrze smírčí soudy a každý rok svolávala parlament. Kdežto francouzská monarchie se znovu pokoušela navázat na římskou tradici centrální byrokracie a vládnout skrze státní úředníky (Maurois 1994: 95).

Ve zkoumaném období byla Anglie centralizovaným státem, kdy rozpory mezi vazaly a králem neohrožovaly teritoriální integritu státu, kdežto ve Francii ohrožovaly celou zemi. Ve Francii se šlechta nepodílela na vládnutí, protože by její účast zpochybnila integritu státu, kdežto v Anglii šlechta participovala na vládě, protože stát nebyl zpochybňován. V Anglii místní správa nezahrnovala pouze šlechtu, ale i města, která v té době měla vysoké postavení.

Již ve 12. století se v Anglii utvořila centrální správa, jež vykonávala vůli krále, která ale neměla dlouhé trvání, protože král chtěl podnikat války financované především svými poddanými. Kvůli pocitu, že jsou využíváni, mu odmítli v jeho válkách pomoci, a docílili tak Magna charty, která měla pro politický vývoj Anglie nemalý význam, protože se zasloužila o vytvoření výboru složeného z 25 baronů. Tím, že panovník povolal do parlamentu rytíře, měšťany i šlechtu značně přispěl ke stmelení státu. A proto se tvorba moderního státu v Anglii odvíjela především od toho, že stát nebyl zpochybňován jako takový a díky přispění Magna charty, která umožnila baronům ovlivňovat politiku státu, nezískal král absolutní moc ve státě. Ve Francii si však své výsadní postavení udržovala šlechta, které se feudální stavy nedokázaly postavit. Zatímco místní správa v Anglii dokázala spravovat stát i v průběhu stoleté války, francouzská šlechta se ukázala jako neschopná, co se týče spravování státu. Důležitým okamžikem formování francouzského moderního státu bylo v patnáctém století to, že monarcha sjednotil jednotlivé části země okolo své osoby s centralizovanou byrokracií z dob Říma. Problémem Francie byl rozdílný ráz jednotlivých regionů (především severu a jihu), který můžeme sledovat dodnes.

Na základě této práce můžeme konstatovat, že události týkající se environmentálních faktorů, stoleté války či změny z feudálního systému na systém moderních států, měly výrazný vliv na formování nejen samotné Francie a Anglie, ale i Evropy, jakou ji známe dnes.

7 Seznam použité literatury a pramenů

Aberth, John (2005). *The Black Death: The Great Mortality of 1348–1350* (New York: Palgrave Macmillan).

Ackroyd, Peter (2014). *Dějiny Anglie: základy* (Praha: BB/art).

Acot, Pascal (2005). *Historie a změny klimatu Od velkého třesku ke klimatickým katastrofám* (Praha: Karolinum).

Bergdolt, Klaus (2000). *Černá smrt v Evropě* (Praha: Vyšehrad).

Bloch, Marc (2010). *Feudální společnost* (Praha: Argo).

Buzan, Barry – Wæver, Ole – Wilde, Jaap de (2005). *Bezpečnost: Nový rámec pro analýzu* (Brno: Centrum strategických studií).

Buzan, Barry, Little, Richard (2000). *International Systems in World History: Remaking the Study of International Relations* (Oxford: Oxford University Press).

Curry, Anna (2003). *The Hundred Years' War 1337–1453* (London: Routledge).

Davies, Norman (2000). *The Isles: A History* (London: Papermac).

Fagan, Brian (2007). *Malá doba ledová: jak klima formovalo dějiny v letech 1300–1850* (Praha: Academia).

Ferro, Marc (2006). *Dějiny Francie* (Praha: Lidové noviny).

Gellner, Arnošt (1993). *Národy a nacionalismus* (Praha: Hřibál).

Green, David (2014). *The Hundred Years War: a people's history* (Padstow: Yale University Press).

Heywood, Andrew (2005). *Politická teorie* (Praha: Eurolex Bohemia).

Johnson, Paul (2012). *Dějiny anglického národa* (Voznice: LEDA).

Kudrna, Jaroslav (1988). Období stoleté války. In: Kuncová, Ivana, *Dějiny Francie* (Praha: Nakladatelství Svoboda), s. 160–182.

Lupták, Ľubomír (2013/2014). *Formování mezinárodního systému 2* [přednáška] 27. 2. 2014 (Plzeň: Fakulta filozofická ZČU v Plzni).

Maurois, André (1993). *Dějiny Anglie* (Praha: Lidové noviny).

Maurois, André (1994). *Dějiny Francie* (Praha: Lidové noviny).

Paxman, Jeremy (2006). *Angličané: portrét národa* (Praha: Academia).

Schulze, Hagen (2003). *Stát a národ v evropských dějinách* (Praha: Lidové noviny).

Sørensen, Georg (2005). *Stát a mezinárodní vztahy* (Praha: Portál).

Thomson, Janice E. (1994). *Mercenaries, Pirates, and Sovereigns: State-Building and Extraterritorial Violence in Early Modern Europe* (Princeton: Princeton University Press).

Tilly, Charles (1990). *Coercion, Capital, and European States: AD 990–1990* (Oxford: Basil Blackwell).

Weber, Max (1929). *Politika jako povolání* (Praha: Orbis).

Ziegler, Philip (1969). *The Black Death* (London: Collins).

8 Resumé

My Bachelor's work emphasizes the comparison of formation of the modern state in France and England. In first section of my work I focused on the theory where I tried to describe a modern country which developed from a feudal state. I mainly used the Barry Buzan and Richard Little's theory which defines the researched spheres of analysis for the practical part of this work.

In the practical part of the work I focused on the progress of French and English modern state in connection with environmental factors where the plague epidemic or the end of climate optimum were important for the explored period. The development of these countries was influenced by the Hundred Years' War, which is mentioned in my work as well. I find these factors very important even though they might have been seen as they didn't play as big of a role in the formation of modern countries.

The chapters dealing with reign, economics and development of every single comparing country, France and England, are an important part of my practical work.

The main objective of the work was to compare the formation of the modern state in France and England. I discovered that the most important finding of the analysis in the period of feudalism of these countries had almost had the same institutions but with time the objective of these institutions began to differ.

The English monarchy was steady due to very rich tradesmen. It reigned through a court of conciliation and it called the parliament every year. The French monarchy tried to follow up the Roman tradition of central bureaucracy and reign through public servants.

Based on my research, we can say that the events related to environmental factors, the Hundred Years' War or the change from feudal system onto the system of modern states influenced not only the formation of France and England but also Europe as we know today.